

MEB Mesleki Eğitim Merkezlerine Devam Eden 14-18 Yaş Grubu Çırakların Sosyal Becerilerinin İncelenmesi*

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Mustafa DAMAR

Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, mustafa.damar@sbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1435-5975

Osman DOLGUNYÜREK

Milli Eğitim Bakanlığı, osmandolgunyurek@gmail.com ORCID NO:0000-0001-8368-9170

Gönderilme Tarihi: 13.04.2023 Kabul Tarihi: 25.09.2023 DOI: 10.37669/milliegitim.1282607

Atf: Damar, M. & Dolgunyürek, O. (2023). MEB mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sosyal becerilerinin incelenmesi. *Millî Eğitim*, 53(244), 1983-2012. DOI: 10.37669/milliegitim.1276403”

Öz

Bu çalışmada 2022-2023 öğretim yılında MEB mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sosyal becerileri incelenmiştir. Çalışmada Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde büyükşehir olan Adana, Ankara, Antalya, İstanbul, Kocaeli, Denizli, Muğla, Diyarbakır, Şanlıurfa, Trabzon, Samsun, Malatya, Van ve Konya illerinde mesleki eğitim merkezlerinde görev yapan 14 rehber öğretmenin çırakların sosyal becerilerine ilişkin görüşleri alınmıştır. Yarı-yapılandırılmış mülakat formu ile gerçekleştirilen görüşmeler ile elde edilen verilerden temalar oluşturulmuştur. Çalışma sonucunda; 14-18 yaş grubu çırakların; iletişim becerileri kapsamında; aile içinde anne babaları ile işyerinde usta öğreticilerle, akranlarla, karşı cinsle ve öğretmenlerle iletişimlerinin iyi olmadığı genel anlamda iletişim becerilerinin yetersiz olduğu; sorun çözme becerileri ile ilgili olarak yeterli bilgi ve deneyime sahip olmadıkları bu nedenle sorun çözmede başarısız oldukları, karşılaştıkları sorunların çoğunu şiddet kullanarak çözmeye çalıştıkları, zaman zaman da kendilerine zarar verdikleri; uyum sağlama becerilerinde mesleki eğitim merkezine başladıkları ilk yıllarda uyum sağlama konusunda başarısız oldukları ancak son yıllara doğru nispeten uyum sağlamaya başladıkları; birlikte iş yapma becerilerinde diğer beceri alanlarının aksine bir iş yerinde çalışıyor olmaları nedeniyle başarılı oldukları, iş yerlerinde bu beceri alanını sıkça deneyimledikleri böylece birlikte iş yapma becerilerinin geliştiği; sorumluluk alma becerilerinin duruma göre değişiklik gösterdiği iş yerinde sıkça sorumluluk aldıkları ve karar verdikleri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: mesleki eğitim merkezi, çırak, sosyal beceri, iletişim, sorumluluk alma, uyum, birlikte iş yapma, sorun çözme

* Bu makalenin bir kısmı, 13-14 Mayıs 2023 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Ases IV. International Scientific Research Conference'da özet bildiri olarak sunulmuştur.

Investigation of Social Skills of 14-18 Age Group Apprentices Studying at the Vocational Training Centers of the Ministry of National Education

Abstarct

In this study; social skills of apprentices in the 14-18 age group who study vocational training centers of the Ministry of National Education in the 2022-2023 academic year were examined. In the study; Opinions of 14 guidance teachers working in vocational training centers in Adana, Ankara, Antalya, Istanbul, Kocaeli, Denizli, Muğla, Diyarbakır, Şanlıurfa, Trabzon, Samsun, Malatya, Van and Konya provinces, which are metropolitan cities in seven geographical regions of Turkey, on the social skills of apprentices were obtained. . Themes were formed from the data obtained through the interviews conducted with the semi-structured interview form. In the results of working it has been stated that; 14-18 age group apprentices; within the scope of communication skills; they do not have good communication skills with their parents in the family and with qualified instructors, peers, the opposite sex and teachers in the workplace and generally have insufficient communication skills; they do not have sufficient knowledge and experience in problem solving skills, therefore they are not good at problem solving, they try to solve most of the problems they face by using violence, and sometimes they harm themselves; in their adaptation skills, they failed to adapt in the first years when they started the vocational training center, but towards the last years, they have started to adapt relatively; unlike other skills, they are successful at collaboration because they are working in a workplace, they frequently experience this skill in their workplaces, thus their ability to collaboration skill develops; they often take responsibility and make decisions at work, where their responsibility-taking skills vary depending on the situation.

Keywords: vocational training center, apprentice, social skills, communication, taking responsibility, adaptation, collaboration, problem solving

Giriş

Sosyal beceri, yaşamın ilk yıllarında başlayarak yaşam boyu devam eden, aile, arkadaş grubu, okul, iş ortamı, oyun gibi tüm sosyal ortamlarda, bireylerin hayatını olumlu yönde etkileyen ve çevresiyle olumlu iletişim kurmasını, mutlu ve başarılı olmasını sağlayan davranış örüntüleridir (Samancı ve Uçan, 2017). Birlikte yaşanılan çevrede toplumsal olarak kabul gören, çocuğun kendisi ve çevresindekiler için faydalı olacak şekilde davranabilme becerisi sosyal beceridir (Gresham ve Elliott, 1990). Rinn ve Markle (1979) sosyal beceriyi; insanlar arası ilişkiler kapsamında çocukların diğer insanların her türlü tepkilerinden etkilenmelerinin tamamı olarak belirtmiştir. Kelly'ye (2018) göre sosyal beceri; sosyal iletişim ve kişiler arası iletişim gibi kavramları da içine alır. Sosyal açıdan yeterli olan bireyler sosyal beceriye de sahiptirler. Sosyal beceriler; çocukların diğer çocuklarla daha güçlü bir etkileşim içinde

olması ve sosyal açıdan kabul edilmeyen tepkilerden kaçınmasına imkân verir. Bunlar sosyal olarak kabul edilen öğrenilmiş davranışlardır. Alan yazınında sosyal beceriler; bireyin başkaları ile olumlu etkileşimi başlatma ve sürdürme davranışları, sorumluluk alma, grupla bir işi yürütme becerileri, duygulara yönelik beceriler, saldırgan davranışlar ile başa çıkmaya yönelik beceriler, stres durumuyla başa çıkmaya yönelik beceriler, plan yapma ve problem çözme becerileri, kendini kontrol ve atılganlık becerileri şeklinde ele alındığı görülmektedir (Akfırat-Önelan, 2006). Kişinin davranış dağarcığında yeterli düzeyde sosyal davranışın bulunmaması sosyal beceri eksikliği olarak kabul edilir. Bu durum, bireyin normalde gerçekleştirmesi beklenen sosyal beceri davranışları için gerekli ve yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadığını gösterir (King, 2000). Christopherson ve VanScoyoc (2008) sosyal beceriler; çocuğun yakın çevresinde bulunanlar, akran grubu, eğitim kurumu, sosyal çevre ve kitle iletişim araçlarından etkilendiği gibi çocukların cinsiyeti, kardeş sayısı ve yaş gibi değişkenlerden de etkilenir.

Davranışsal bir tanımlama yapılacak olursa sosyal beceriler, ortamdaki olumlu tepki alındığında artan, olumsuz tepki alındığında ise azalan davranışları kapsar. İletişimin kurulması, etkileşim başlatılması ve göz kontağı kurulması gibi gözlenebilen beceriler olarak da tanımlanabilir (Çiftçi ve Sucuoğlu, 2004). Ayrıca sosyal beceriler çocukların çevrelerini gözlemesi ve model almasıyla oluşur. Çocuklar, önce davranışları gözlemler sonra uygulamaya başlar (Bandura, 1994). Sosyal beceriler, çocukların akranlarıyla aynı süreçte kazanıldığında sosyal gelişim alanı güçlenirken kazanılmadığı zaman gruba uymada zorlanma, duygu kontrolünde güçlük, akran ilişkisinde bozulma gibi sorunlar yaşanır. Yaşanan bu sorunlar her çocukta aynı şekilde gerçekleşmez (Yavuzer, 2008). Tralwick-Smith, (2014) sosyal beceriler konusunda sıkıntı yaşayan çocukların, akranlarıyla olumsuz iletişim yaşadıkları, çevreleri tarafından istenmeyen davranışlara sahip oldukları için dışlandıkları, bu tip durumları yaşayan çocukların ise duygusal ve sosyal sorunlu davranışlar geliştirme olasılığının yüksek olduğu bilinmektedir.

Benzer çalışmalarda, sosyal beceri eksikliğinin çocuklukta ve ileri yaşlarda uyum sorunlarına neden olduğu, akran ilişkilerinin çocuğun gelişiminde önemli rolü olduğu ve eksikliğinde kişiye psikolojik, davranışsal, sosyal alanlarda rahatsızlıklar yaşatabileceği; sosyal beceri eksikliğinin akran kabulünü ve dolayısıyla okul başarısını da engelleyebileceği, akranları

tarafından kabul edilmeyen çocukların ergenlikte suça eğilimli oldukları, baskı görmüş ve ihmal edilmiş çocukların sosyal gelişimlerinde sorunlar olduğu vurgulanmaktadır. Sosyal gelişimi yeterli olan çocuk, içinde yaşadığı topluma uyumlu olur. Çocuklar temel sosyal nitelikleri edinemedikleri takdirde yaşamları risk altına girmektedir (Parker ve Asher, 1987). Çocuğun gerek yakın gerek uzak çevresinde bulunanlarla iyi ilişkiler geliştirebilmesi için belli sosyal becerileri kazanması gerekir.

Sosyal becerileri gelişmiş olan çocuklar çevresine uyum sağlayan, çatışmalardan uzak durmayı başaran, diğer insanlarla iyi iletişim kuran çocuklardır. Sosyal becerisi yeterince gelişmemiş olan çocuklar akranları tarafından dışlanma; evde, okulda, iş yerinde kişiler arası iletişimde zorluklar yaşama gibi pek çok uyum ve davranış problemi yaşayabilirler. Çocukluk çağında yeterince gelişmemiş olan sosyal yeterliliğin ileriki yıllara yansıyan çocukluk çağı suçluluğu, zihinsel gelişimde problem ve olumsuz sosyal davranışların ortaya çıkması gibi birçok olumsuz sonuçları olduğu belirlenmiştir (Çetin, Bilbay ve Kaymak, 2002). Bireylerin çevresindeki kişilere ve topluma uyum sağlayabilmeleri için kurallara uyma, olumlu ilişkiler kurma, başkalarına duyarlı olma, olumsuz duygularını kontrol etme gibi sosyal becerilere sahip olmaları gereklidir. Sosyal becerilere sahip bireyler yaşantılarından edindiği bilgilerle başkalarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilirler, iş birliği içerisinde çalışabilirler, yaşamlarında mutlu ve başarılı olabilirler, başkalarının haklarına ve duygularına saygı duyabilirler, kendisi için uygun olmayan istekleri geri çevirebilir ve gerektiğinde başkalarından yardım isteyebilirler. Kısacası toplumla bütünleşmeyi ve toplumdaki diğer bireyler tarafından seilmeyi sağlayan sosyal davranışlar gösterirler (Ceylan, 2009; Gülay ve Akman, 2009; Leungu, 2010).

Bu çalışmada; mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sosyal becerileri incelenmiştir. Çırak; ortaokulu tamamladıktan sonra akademik lise eğitimine devam etmek yerine, becerileri ve isteği doğrultusunda mesleki eğitim merkezinin 9. sınıfına kaydolup seçtiği alan dal kapsamında haftada 1 veya 2 gün teorik eğitim alan, diğer günlerde iş yerlerinde usta öğreticileri gözetiminde beceri eğitim alan öğrencidir. Mesleki eğitim merkezinde amaç; usta-çırak ilişkisi yoluyla öğrenciye meslek edindirmektir. Mesleki Eğitim Merkezi Programı'nın (MEMP) diğer programlardan farkı, öğrencilerin beceri eğitimlerini okulda değil işletmelerde almalarıdır.

9 Aralık 2016 tarihinde yayımlanan 6764 Sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 26'ncı maddesinde yapılan değişiklik doğrultusunda Mesleki Eğitim Merkezleri (Çıraklık Eğitimi), zorunlu örgün eğitim kapsamına alınmıştır. Mesleki eğitim merkezleri ile ilgili görevler Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğünden Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. Yapılan bu değişiklik ile mesleki eğitim merkezleri yaygın eğitim kurumu olmaktan çıkarak örgün mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları arasında yerini almıştır. Ülkemizde Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı 365 adet bağımsız Mesleki Eğitim Merkezi (MEM) bulunmaktadır. Ayrıca mesleki ve teknik Anadolu liseleri bünyesinde de Mesleki Eğitim Merkezi Programı (MEMP) uygulanmaktadır. 2022-2023 eğitim öğretim yılında mesleki eğitim merkezlerinde öğrenim gören 14-17 yaş grubunda 205.885 erkek, 37.636 kız olmak üzere toplam 243.521 öğrenci bulunmaktadır. Mesleki eğitim merkezinde kayıtlar yıl boyunca devam etmektedir. Dersler okul atölye ve laboratuvarlarında yapılması hâlinde 40 dakika, işletmelerde yapılan uygulama dersleri ise 60 dakikadır. İşletmelerdeki mesleki eğitimin gündüz yapılması esastır. İl istihdam ve MEK kararıyla günde 8 saat ve saat 22.00'ye kadar yapılabilir. Aday çırak ve çırak istihdamı için iş yerinde usta öğretici bulunması şarttır. İşletmelerde beceri eğitimi, staj ve tamamlayıcı eğitim eğitici personel/usta öğreticilerce yaptırılır. İşletmelerde aynı meslek alan/dalında beceri eğitimi gören en fazla 40 kişiden oluşan öğrenci grubu için işletme tarafından en az bir eğitici personel veya usta öğretici görevlendirilir. Mesleki Eğitim Merkezi Programı'nda (MEMP) 34 alan 184 meslek dalı bulunmaktadır. İşletmelerde mesleki eğitim, staj ve tamamlayıcı eğitim gören öğrenciler, iş yerlerinin şartlarına ve çalışma düzenine uymak zorundadırlar. Mesleki eğitim merkezlerinin 9, 10 ve 11. sınıfında okuyan öğrencilere, yapılacak ödemeler asgari ücretin net tutarının yüzde otuzundan az olamaz. Ancak 12. sınıfta okuyan öğrenciler için ise yüzde ellisinden az olamaz. İşletmelerde mesleki eğitim gören öğrencilerin iş kazası, meslek hastalığı ve hastalık sigortası primleri MEB bütçesine konulan ödenekten karşılanır. Bu sigorta emekliliğe esas teşkil etmez. Mesleki eğitim merkezine devam eden çırak öğrencilerden 11. sınıfın sonunda yapılan kalfalık sınavında başarılı olanlara Kalfalık Belgesi, 12. sınıf sonunda yapılan ustalık

sınavlarından başarılı olan öğrencilere ise Ustalık Belgesi düzenlenmektedir. Ayrıca eğitim sürecinde diploma fark derslerini alan öğrencilere, Kalfalık ve Ustalık Belgeleri ile birlikte Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Diploması da düzenlenmektedir. Mezun olan öğrenciler işletmelerde kalifiye eleman olarak çalışmakla birlikte bir üst öğrenime de devam edebilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığınca yapılan araştırmalar sonucunda mesleki eğitim merkezlerinden mezun olan öğrencilerin % 88'inin kendi alanlarında istihdam olduğu tespit edilmiştir. 3308 Sayılı Kanun'un 11. maddesine göre; aday çırak ve çırak; öğrenci statüsünde olup öğrencilik haklarından yararlanır. Bunlar iş yerinde çalışan işçi sayısına dâhil edilmezler.

Bilgi toplumu çağının gerektirdiği nitelikte iş gücünün yetişmesi günümüz şartlarında zorunludur. Bireylerin bilgi, beceri ve yetkinliklerini artırmanın yanında iş gücü piyasasında aktif rol almalarını sağlamak adına mesleki eğitim önem arz ettiği gibi bu süreçte çırakların rolü de yadsınamaz. Çünkü çırak olarak meslek hayatına başlayan birey; kalfa, usta, usta öğretici, iş yeri sahibi, işveren gibi geleceğe dönük çeşitli roller ve görevler üstlenmektedir. Çırakların, değişen sosyal ve ekonomik koşullara uyum sağlayabilen becerilerle donatılması bireysel olarak sosyal gelişimlerine katkı sağladığı gibi bunun olumlu toplumsal sonuçlarının olacağı da bilinmektedir. Bu kapsamda çırakların sosyal becerilerinin geliştirilmesi mesleki bakımdan onların daha etkili ve verimli bir meslek mensubu olmalarına büyük destek verecektir. İleriye dönük çırakların sosyal becerilerinin geliştirilebilmesi için öncelikle onların sosyal becerileri ile ilgili durum tespiti yapılması gerekir. Hangi iş kolunda çalışırsa çalışsın çıraklar, toplumun içinde söz konusu mesleği icra etmektedirler ve toplumu oluşturan bireylerle birlikte yaşamak zorundalar. Birlikte yaşamının gereği olduğu gibi mesleklerinde başarılı olabilmeleri için de sosyal becerileri önemlidir. Mesleki eğitim merkezlerinde uygulama ve teoriyi bir arada yürüten çırakların bilgi, beceri ve yetkinliklerine dayalı olarak yetiştirilmeleri ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan çırakların kişisel ve mesleki gelişimleri bağlamında sosyal becerilerinin incelenmesi önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada; mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sosyal becerilerinin, mesleki eğitim merkezlerinde görev yapan

rehber öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak çalışmada şu sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sosyal becerileri nasıldır?
2. Mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların iletişim becerileri nasıldır?
3. Mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sorun çözme becerileri nasıldır?
4. Mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların uyum sağlama becerileri nasıldır?
5. Mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların birlikte iş yapma becerileri nasıldır?
6. Mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sorumluluk alma becerileri nasıldır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sosyal becerilerini incelemeyi amaçlayan bu araştırma, nitel araştırma yöntemi ve nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik araştırma deseninde gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik desen, bireyin bakış açısına göre deneyimlerini ve algılarını öne çıkarmayı amaçlayan nitel araştırma desendir. Bu araştırma deseninde bir durum, olgu ya da olayın gerçek ortamında ve gerçek yaşam deneyimleri çerçevesinde ayrıntılı olarak betimlenmesi ve incelenmesi söz konusudur. Bu araştırmalarda bir ya da birkaç durumun derinliğine araştırılması, bir duruma ilişkin ortam, bireyler, olaylar, süreçler vb. gibi etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır (Leymun, Odabaşı ve Yurdakul, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2020).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde büyükşehir olan Adana, Ankara, Antalya, İstanbul, Kocaeli, Denizli, Muğla,

Diyarbakır, Şanlıurfa, Trabzon, Samsun, Malatya, Van ve Konya illerinde 2022-2023 eğitim öğretim yılında mesleki eğitim merkezlerinde görev yapan 14 rehber öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmaya katılacak rehber öğretmenlerin seçiminde öncelikle MEB ile UNICEF iş birliğinde 2019 yılında “Psikososyal Destek Modülleri” çalışmasına katılan öğretmenler tercih edilmiştir. Mesleki eğitim merkezinde görev yapan rehber öğretmenler görevleri gereği; meslektaşları ve bire bir çıraklarla çalışıyor olmaları aynı zamanda çırakların ailesi ve usta öğreticileri gibi çıraklarla ilişkili gruplarla da görüştükleri ve onları gözlemedikleri için çıraklarla ilgili en kapsamlı bilgilere ve gözleme sahip olduklarından çalışma grubu olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Mesleki eğitim merkezlerinde görev yapan ve araştırma kapsamına giren rehber öğretmenlerle yapılacak görüşmede kullanılmak üzere yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak form çocuk gelişimi, PDR ve mesleki ve teknik eğitim alanında görev yapan üç uzman tarafından incelenmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Görüşme formunun geçerlik ve güvenilirliği bakımından çalışma grubuyla benzer özelliklere sahip, üç rehber öğretmen ile pilot uygulama gerçekleştirilmiş ve form son hâliyle uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma ile ilgili olarak Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları ve Bilimsel Yayın Etik Kurulundan 2023/81805 karar sayısı ile Etik Kurul Onay Belgesi alınmış olup araştırmaya katılan rehber öğretmenlerle görüşmeler birer birer gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler zoom uygulaması üzerinden online olarak sesli ve görüntülü bir şekilde yapılmıştır. Her öğretmenle görüşme ortalama 75 dakika civarında sürmüştür.

Verilerin Analizi

Yapılan araştırma nitel bir çalışma olduğu için araştırmaya katılan rehber öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonunda elde edilen verilerin analizinde içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerden aynı anlamı içeren ifadeler verilere göre detaylı bir şekilde incelenerek bu ifadelere kodlar verilmiş ve elde edilen kodlara uygun temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan

temalar yorumlanmıştır. Çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin isimleri verilmemiş onun yerine kod kullanılmıştır. Gerekli görüldüğü durumlarda doğrudan alıntılar yapılmış ve bulgular desteklenmiştir.

Bulgular

Bu bölümde; çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin demografik bilgilerine ve bu öğretmenlerin mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sosyal becerileri ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1

Katılımcı Demografik Bilgi Tablosu

Katılımcı Kodu	Cinsiyeti	Öğrenim Düzeyi	Hizmet Süresi	Branşı	Mezuniyeti
K1	Kadın	Lisans	15	Rehber Öğretmen	PDR
K2	Erkek	Lisans	18	Rehber Öğretmen	PDR
K3	Erkek	Lisans	29	Rehber Öğretmen	PDR
K4	Erkek	Lisans	25	Rehber Öğretmen	PDR
K5	Kadın	Lisans	11	Rehber Öğretmen	PDR
K6	Kadın	Lisans	10	Rehber Öğretmen	PDR
K7	Erkek	Lisans	28	Rehber Öğretmen	PDR
K8	Kadın	Lisans	25	Rehber Öğretmen	PDR
K9	Kadın	Lisans	16	Rehber Öğretmen	PDR
K10	Erkek	Lisans	26	Rehber Öğretmen	PDR
K11	Kadın	Lisans	12	Rehber Öğretmen	PDR
K12	Erkek	Lisans	21	Rehber Öğretmen	PDR
K13	Kadın	Lisans	15	Rehber Öğretmen	PDR
K14	Kadın	Lisans	8	Rehber Öğretmen	PDR

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışmaya katılan 14 rehber öğretmenden 8’i kadın, 6’sı erkektir. Rehber öğretmenlerin tamamı PDR lisans mezunu olup Rehber Öğretmen branşında görev yapmaktadırlar. 10 yıl ve altında hizmeti bulunan 2 öğretmen, 11-15 yıl hizmeti olan 4 öğretmen, 16-20 yıl hizmeti olan 2 öğretmen, 20 yıl ve üzeri hizmeti olan 6 öğretmen vardır.

Rehber öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucu yapılan analizde; katılımcıların görüşlerine ve vermiş oldukları bilgilere göre mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sosyal becerileri ile ilgili temalar belirlenmiştir. Sosyal becerilerle ilgili belirlenen temalar kapsamında kodlar tespit edilerek bir araya getirilmiş, bir bütün olarak tablolaştırılmış ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2*Mesleki Eğitim Merkezlerine Devam Eden 14-18 Yaş Grubu Çırakların Sosyal Becerilerine İlişkin Katılımcı Görüşleri*

Temalar	Kodlar
1. İletişim becerileri	Aile ile iletişimleri Aile içi iletişimleri yetersiz. Anne babalarıyla iletişimleri yok. Ailelerin çoğu çocukları anlamıyor. Çıraklar, ailelerinden değer görmüyorlar. Ailelerinden sevgi, ilgi ve destekten yoksunlar. İletişim becerilerinin geliştirilmesi konusunda ailelerinden yeterli destek alamıyorlar. Ailelerinin ve kendilerinin sosyal yaşamda karşılaştıkları sorunlar çırakların iletişim becerilerini geliştirmelerine engel. Çıraklar kendilerini ifade etmekte zorlanmaktalar. Aile içinde haklarını savunamıyorlar. Kelime hazinelerinin kısıtlı olması nedeniyle aile ile iletişimleri yetersiz. Aile ortamları ile yaşadıkları sosyokültürel ortam nedeniyle çırakların aile üyeleri ile iletişimleri istenen düzeyde değil.
	Öğretmenlerle iletişimleri Öğretmenlerle sağlıklı iletişimleri yok. Okul içerisinde öğretmenlere ağabey, abla, ustam diye hitap edebiliyorlar. Öğretmene nasıl hitap edeceğini bilmiyorlar. Öğretmenlerle günaydın, nasılsınız gibi temel selamlaşmaları yapmıyorlar. “Bir şey sorabilir miyim?” gibi nezaket sözcüklerini kullanmadan ve karşıdaki konuşmasını bitirmeden doğrudan konuşmaya giriyorlar. Öğretmeni dinleme becerisi yok.
	Akranlarıyla iletişimleri Akranları ile iletişimde çoğunlukla argo kelimeler kullanıyorlar. Küfürleşmeler çok yaygın, konuşmaları, sohbetleri küfür içeriyor, normal bir konuşma tarzları yok. Akranlarıyla paylaşım, iletişim adına çok bir şey yok, dertleşiyorlar daha çok argo konuşarak kelime sarf ediyorlar. Diğer gruplara göre akranları ile iletişimde daha rahat konuşuyorlar. Karşı cinsle iletişimde ciddi bir sıkıntıları yok, arkadaşlık kuruyorlar. Karşı cinsten arkadaşı diğer okul türlerinde öğrenim görüyorsa onlarla iletişimde daha dikkatli olmaya çalışıyorlar. Karşı cinsle iletişim konusunda güvensizler, güven eksikliği hissediyorlar, yeterli değil. Karşı cinsle iletişimleri mesleklere göre değişiyor. Para kazanmaları nedeniyle kız öğrenciler iletişimde daha açık ve ön alıyorlar. İletişim kurdukları söylenemez, daha çok lügatlarında argo kelimeler var.
İş yerinde iletişimleri İş yerinde iletişim iş yerinin geleneklerine göre yapılıyor. İş yeri iletişim konusunda ergeni desteklemiyor. Evde, iş yerinde; sevgi, güven, destek alamayan çocuğun kendini iyi ifade etme sorunu var, bu konuda dezavantajlılar. Usta öğreticileri ile şunu getir, bunu götür şeklinde yetersiz bir iletişimleri var. İş yerinde çekiniyorlar, ustam kızır düşüncesiyle okuldaki kadar iletişimde rahat değil. İş yerinde hiç konuşmuyorlar, mesleki eğitim merkezinde daha rahat konuşuyorlar.	

2. Sorun çözme becerileri	<p>Sorunlarını evde, iş yerinde gördükleri ve öğrendikleri yöntemle çözüyorlar; öğrendikleri yöntem ise genellikle şiddet oluyor.</p> <p>Sorun çözme konusunda bilgi ve birikimleri yetersiz, ne yapacaklarını bilmiyorlar. Sorun çözmeye isteksizler, çok içlerine kapanıklar, eksikliklerini bildikleri için sorunlarını şiddetle, bağırıp çağırma ile çözmeye kalkıyorlar.</p> <p>Okulda karşılaştıkları sorunları çözmekte zorlanıyorlar, ancak iş yerinde daha avantajlılar.</p> <p>İş yerlerinde farklı duruma karşılaşıyorlar, ne yapmaları gerektiğini öğreniyorlar. Bu onların iş yerinde sorun çözme becerilerini geliştiriyor.</p> <p>Çocukların bir kısmı kendine zarar vererek sorun çözmeye kalkıyor.</p> <p>Sorun çözmeye arabesk kültüre sahipler, çözüm üretmekten çok acındırma, isyan boyutundalar.</p> <p>Okulda karşılaştığı sorunu normal yolla çözmüyorlar, önce tartışıyorlar sonra kavga ederek çözmeye çalışıyorlar.</p>
3. Uyum sağlama becerileri	<p>Çocuklar benzer yaşantılara sahip oldukları için bir arada olduklarında ciddi uyum problemi oluşmuyor.</p> <p>Çevreye uyum konusunda diğer okullardaki öğrencilerden çok farkları yok.</p> <p>9. sınıfta disiplin sorunu yaşadığımız öğrenci 12. sınıfa geldiğinde onunla uyum sorunu yaşamıyoruz.</p> <p>Geldikleri çevre ile okulda ve iş yerinde karşılaştıkları çevre birbirinden çok farklı, bu nedenle uyum zaman alıyor.</p> <p>Erken yaşta çalışmaya başlıyorlar, çalışma şartları ağır, çalışma süreleri uzun, yoruluyorlar, sıkça iş yeri değiştiriyorlar, çevreye uyum sağlayamıyorlar.</p> <p>Usta öğreticisiyle, kalfasıyla duygusal bağ kuranlar çevreye uyum sağlayabiliyorlar.</p> <p>Haftada bir gün okula geliyorlar, çok azı hemen kaynaşabiliyor, uyum sağlayabiliyor.</p> <p>Çevreye uyum sağlayamadıklarından sıkça işyeri değiştiriyorlar.</p> <p>Çevreye uyum sağlamaları konusunda akranları ile hiçbir sıkıntıları yok, zaman zaman akran zorbalığı var.</p> <p>Haklarını bilip sorgulayan, sistemi eleştiren bir yapısı varsa uyum güçleşiyor.</p> <p>9. sınıfta uyum sağlar gözükmürken 11. sınıfa doğru tavır gösteriyorlar.</p>
4. Birlikte iş yapma becerileri	<p>Birlikte iş yapabilme becerileri iyi, iyi koordine olabiliyorlar, birbirlerini yönlendiriyorlar.</p> <p>Ekip ile beraber hareket etme konusunda iyiler. Sınıf içerisinde, sosyal etkinliklerde, sportif etkinliklerde ve iş yerinde grupta bir şeyler yapabilme becerileri iyi.</p> <p>Bu çocuklar ekip çalışmasına yatkın, birlikte iş yapma becerisi yüksek, 11 ve 12. sınıf öğrencileri birlikte iş yapma becerileri kapsamında üniversite öğrencileri dengine gelmiş oluyor.</p> <p>İş yerlerinde birlikte iş yapma becerileri iyi. Ekipte iş yapmada üzerlerine düşeni yapıyorlar, iş yerleri buna zorluyor.</p> <p>İş yerlerinde birkaç kişiyle birlikte çalışıyorlarsa bu beceriyi sağlayabiliyorlar, birbirlerine karşı sorumlulukları var, birlikte hareket edebiliyorlar.</p> <p>Bazı önemli günlerde ve kutlama programlarında birlikte ve iyi bir şekilde iş yapabiliyorlar.</p> <p>Okulda grupta iş yapma söz konusu değil. Akademik başarıları düşük olduğu için akademik çalışmalara grup olarak katılmak istemiyorlar.</p> <p>Grupta bir lider, alfa varsa birlikte çalışmayı yürütebiliyorlar, yoksa yapamıyorlar, kargaşa hâkim oluyor.</p>

Okul içerisinde bir sorumluluk verdiğimizde yerine getiriyorlar, öğretmenlerin verdiği görevleri hakkıyla yerine getiriyorlar.
 İş yerlerinde iyi bir şekilde sorumluluk alıyor ve yerine getirebiliyorlar.
 Sorumluluk almak için karar verme becerisi gerekiyor, bu konuda çok yeterli değiller, kendilerine güvenmiyorlar.
 Sorumluluk alma kendini gerçekleştirebileceğini, bunu deneyebileceğini ve keyif alabileceğini, mutlu olacağını biliyorlar. Bu nedenle sorumluluk alma ve yerine getirme becerileri çok iyi.
 Sorumluluk alma konusunda diğer okullara devam eden öğrencilerden çok daha iyiler. Bireysel anlamda iş yerlerinde sorumluluk alıyorlar ve yerine getiriyorlar.
 Okul içinde akademik çalışmalarda sorumluluk almaktan kaçıyorlar.
 Sorumluluk alma becerileri sorumluluk alanına, aile yapılarına göre değişiyor.
 Kimileri ailelerinin geçim sorumluluğunu üstlenmiş durumda ancak aynı öğrenci sınava gelirken kalemini ve silgisini getirme sorumluluğunu yerine getirmiyor.
 Çocuklar iş yaşamının içinde oldukları için bu beceriyi diğer okullara devam eden akranlarına göre daha erken kazanıyorlar. Zaten iş yerine karşı bir sorumlulukları var, Ahilik kültürü ile de yetişmiş olmaları sorumluluk alma becerilerini geliştiriyor.
 Sorumluluk alıyorlar ancak önce usta öğreticilerin elinde şekilleniyorlar. Zamanla iş yerini aile olarak kabulleniyorlar, ücret alıyor, ücret almaları sorumluluk alma becerilerini geliştiriyor.

Tablo 2’de verilen; mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sosyal becerilerine ilişkin katılımcı görüşlerine göre çırakların sosyal becerileri ile ilgili beş tane ana tema belirlenmiştir. Bu temalar; çırakların iletişim becerileri, sorun çözme becerileri, uyum sağlama becerileri, birlikte iş yapma becerileri ve sorumluluk alma becerileridir. Yine katılımcıların görüşlerine göre çırakların iletişim becerileri ana teması ile ilgili alt temalar belirlenmiştir. Çırakların iletişim becerileri ile ilgili alt temalar; aile içi iletişim, öğretmenlerle iletişim, akranlarla iletişim, iş yerinde iletişim şeklindedir. Her bir tema ve her bir alt tema ile ilgili katılımcı görüşlerinden elde edilen kodlar da Tablo 2’de açık bir şekilde belirtilmiştir.

Tartışma

Bu çalışma kapsamında 14-18 yaş arası çırakların sosyal becerileri incelenmiştir. Söz konusu yaş aralığı gelişim dönemi olarak ergenlik dönemini içermektedir. Birey, ergenlik döneminde çocukluktan yetişkinliğe geçerken bir dizi biyolojik ve psikolojik değişimle karşı karşıyadır. Aile ve arkadaş ilişkilerinde değişimlerin yaşandığı, özerklik ihtiyacının da belirgin şekilde öne çıktığı önemli bir dönemdir. Özellikle bu dönemde toplumsal ilişkiler, toplumsal uyum sosyal gelişimin göstergeleridir. Sosyal beceriler de bireyler arası ilişkileri olumlu yönde etkileyen, bireyin mutlu ve başarılı olmasını sağlayan becerileri kapsar. Sosyal becerisi gelişmiş olan çocuklar çevresiyle uyumlu, çatışmalardan uzak duran, insanlarla iyi iletişim kuran bireylerdir. Çocuklarda sosyal beceriler yetince gelişmemişse akranları tarafından dışlanır; evde, okulda, iş yerinde iletişim sorunları ile

birlikte uyum sorunları gibi bir dizi sorunla karşılaşır. Kocabaş ve Akkök (2007) sosyal beceriler; dinleme, girişken olma, duyguları ifade edebilme, başarısızlıklarla başa çıkma, atılgan olma, sosyal ilişki başlatma, karşı cinsle ilişkileri geliştirme, paylaşma ve grupta sorumluluk alma şeklindedir. Özabacı (2006) aile içi ilişki, ailenin sosyoekonomik durumu, kardeşlerin etkisi, anne-çocuk bağlılığı, kültürel değerler ve ailenin sosyal becerileri ergenlerin sosyal becerilerini etkileyen faktörler olarak ifade etmiştir. Alan yazınındaki bu bilgiler ile araştırma bulguları tutarlıdır. Şöyle ki araştırmaya katılan K4 çırakların iletişim becerileri ile ilgili olarak “Ailelerinden sevgi, ilgi ve destekten yoksunlar, iletişim becerilerinin geliştirilmesi konusunda ailelerinden yeterli destek alamıyorlar.” görüşünü belirtmiştir. Bu durumun sonucu olarak K1 ve K3, 14-18 yaş grubu çırakların “Aile içi iletişimleri son derece az, anne babalarıyla iletişimleri yok.” görüşünü bildirerek söz konusu tutarlılığı destekledikleri söylenebilir. K1, bu tutarlılığı başka türlü ifade ederek “Ailesi ile iletişimleri iyi olan öğrenciler %5, diğer %95’inin aile içi iletişimleri iyi değil.” görüşünü belirtmiştir. Bu konuda K10 “Aile ortamları ile yaşadıkları sosyokültürel ortam nedeniyle aile bireyleri ile iletişimleri istenen düzeyde değil.” görüşünü belirterek çırakların iletişim becerilerine ailenin etkisini ifade etmiştir. Yine bu bağlamda çırakların sosyal becerilerine etki eden aile faktörünü katılımcılardan K1 “Bu çocuklar ailelerinden değer görmüyorlar.” şeklinde ifade etmiştir. Araştırmada elde edilen bu bulgu ile Güngör ve Kaytez (2014) ergenin aile içinde kabul görmesi, olumlu etkileşim kurması, değerli hissetmesi toplumsal uyumun oluşması için önemlidir görüşü ile tutarlıdır. Ailede değer görmeyen çırakların aile içi iletişim becerilerinin iyi derecede olması beklenemez. Bu bulguyu doğrulayan bir örnek yine araştırmaya katılanlar tarafından ortaya konulmuştur: K1, “Geçen hafta bir öğrenci görüşmesinde çocuğa velisinin ne iş yaptığını sordum. Babasının ne iş yaptığını bilmiyor. Hiç bir şey konuşmuyor musun? diye sorduğumda, “ben babamı sabahdan sabaha görüyorum” diye cevap verdi. Çocuk sabah evden çıkıyor işe gidiyor, akşam eve geç geliyor ve odasına giriyor, aile çocuğu önemsemiyor, çocukla iletişim kurmuyor.” K1’in vermiş olduğu yaşanmış örnekte görüldüğü gibi, çırakların aileler tarafından önemsenmediği, bunun sonucu olarak iletişim kurma ihtiyacı duymadıkları, aileleri tarafından çırakların desteklenmedikleri anlaşılmaktadır. Ergenlik döneminin gelişim özelliği gereği ailesini küçükseme ve onlardan uzaklaşma çabaları da

çırakların aile içi iletişimden olumsuz etkilenmelerine neden olabilir. Aileleri tarafından yeterli destek sağlanmadığı için çırakların gerek araştırma bulguları gerekse alan yazınıyla tutarlı bir şekilde sosyal becerilerinin yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Anne babaların kendi aralarındaki iletişimleri, çocuklarına yönelik davranışları ve genel olarak aile içi iletişim çocukların sosyal becerilerini doğrudan etkiler. Aile ortamında anne baba arasında yaşanabilecek iletişim problemleri çocukları da olumsuz etkiler. Ailelerin çocuğa karşı sosyal ve duygusal olarak da sorumlulukları bulunmaktadır. Çocuklarla birlikte zaman geçirme, paylaşma, yardımlaşma, çocuğa iletişim fırsatı verme, fikirlerine saygı duyma bunlardan bazılarıdır. Anne babaları tarafından yeterince sevgi, ilgi gösterilmeyen, desteklenmeyen çocukların başta iletişim becerileri olmak üzere sosyal becerileri yeterince gelişemeyebilir. 14-18 yaş grubunda bulunan çırakların ergenlik döneminde olmaları nedeniyle Buist vd. (2002) ebeveyne bağlanma azalmakta ve bunun yerine akranlara ve başka yetişkinlere bağlanma gözlenmektedir. Araştırma bulgularında; K1 ve K2 “Diğer gruplara (anne-baba, öğretmen, usta öğretici) göre akranları ile iletişimde daha rahat konuşuyorlar.” görüşünü belirtmişlerdir. Bu bulgu, alan yazınıyla tutarlıdır. Ancak çıraklar, akranlarıyla daha rahat iletişim kurmakla birlikte K1, K2, K6; “Akranları ile iletişimde çoğunlukla argo kelimeler kullanıyorlar, küfürleşmeler çok yaygın. Konuşmaları, sohbetleri hep küfür içeriyor, normal bir konuşma tarzları yok.” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bu durum çırakların akranlarıyla daha rahat iletişim kurmalarına rağmen, konuşma içerikleri onların iletişim becerilerinin gelişimini destekleyecek içerikten yoksun olduğunu göstermektedir ve doğal olarak diğer gruplarla iletişimlerini de olumsuz etkilemektedir. Bu durumu K8 şu şekilde belirtmiştir: “Çocukların çok iletişim kurdukları söylenemez, daha çok lügatlarında argo kelimeler var.” Bu bağlamda K8 ve K10 ise “Akranlarıyla iletişim adına çok bir şey yok, dertleşiyorlar, daha çok argo konuşarak kelime sarf ediyorlar.” görüşünü belirtmişlerdir.

Çırakların karşı cins ile iletişimleri konusunda K4, K6, ve K8; “Karşı cinsle iletişim konusunda güvensizler, güven eksikliği hissediyorlar, yeterli değil.” görüşünü bildirmişlerdir. Fakat karşı cinsten çırak olmayan arkadaşı, Anadolu lisesi gibi diğer okul türlerinden birine devam ediyorsa durum farklılık göstermektedir. Bu durumu K5 şu şekilde belirtmektedir: “Karşı cinsten arkadaşı diğer okul türlerinde öğrenim görüyorsa onlarla iletişimde

daha dikkatli olmaya çalışıyorlar.” Bu durum göstermektedir ki çırakların çevresinde bulunan insanlar, onların iletişim şekillerini belirleyebiliyor. Çırakların aile ortamı, arkadaş grubu, iş yerinde de aynı iletişim biçimi özelliklerini gösterdiği anlaşılmaktadır. K4, bu durumu destekleyen bir görüş bildirmiştir: “İş yerinde iletişim iş yerinin geleneklerine göre yapılıyor, ergeni desteklemiyor.” Çırakların ailede ve akran grubunda iletişim becerilerinin yetersizliği onlara verilen desteğin yetersizliğine bağlanırken aynı durum iş yerine de yansımaktadır. İş yerinde özellikle usta öğretici ile iletişimdeki yetersizliğini K4; “Evde, iş yerinde sevgi, güven, destek alamayan çocuğun kendini iyi ifade etme sorunu var, bu konuda dezavantajlılar.” şeklinde belirtmiştir. Buna ilave olarak iş yerinde çırakların iletişimini etkileyen başka unsurları da dile getiren katılımcılar olmuştur. K10; “İş yerlerinde çekiniyorlar, ustam kızar düşüncesiyle okuldaki kadar rahat değiller.” İş yerlerinde çırakların çok sınırlı iletişim fırsatları olduğunu bu kısıtlılığın iletişim becerilerine olumsuz etkisini K1, K2, K3 şöyle belirtmişlerdir: “Usta öğreticileri ile şunu getir, bunu götür şeklinde yetersiz bir iletişimleri var.”

Ailede, akran grubunda, iş yerinde çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan, çıraklardaki yetersiz iletişim becerileri, haftada sadece bir gün devam ettikleri mesleki eğitim merkezlerinde de benzer özellikler göstermektedir. Yeterli destek alamadıkları için iletişim becerileri yetersiz olan çırakların mesleki eğitim merkezinde bulunan öğretmenlerle de iletişimleri sorunludur. K1, K2, K5 ve K6 çırakların, öğretmenlerle iletişimleri konusunda görüşleri şöyledir: “Öğretmenlerle sağlıklı iletişimleri yok, okul içerisinde öğretmenlere ağabey, abla, ustam diye hitap edebiliyorlar, öğretmene nasıl hitap edeceğini bilmiyorlar.” Temel iletişim becerilerinden yoksun olduklarına dair K10 ve K6'nın görüşleri şöyledir: “Öğretmenlerle günaydın, nasılsınız gibi temel selamlaşmaları yapmıyorlar.” Temel beceriler noktasında durum böyle olunca çıraklardan daha ileri seviyede iletişim becerileri beklenemeyeceği söylenebilir. Bu durum onların günlük yaşantılarına olumsuz yansıdığı gibi mesleki yaşamlarına da olumsuz yansiyabilir. Çünkü iletişimde konuşma becerisinden önce dinleme becerisi gelir. Aslında toplumda yaygın düşünce dinleme becerisi için bir eğitime gereksinim olmadığı, dinleme becerisinin kendiliğinden gelişeceği'dir.14-18 yaş grubu çırakların buldukları yaşlara kadar dinleme eğitimi konusunda rol model olacak çevrelerinde yeterli nitelikte insan bulunmaması nedeniyle dinleme becerileri de gelişmemiştir.

Bu durumu destekleyen görüşü K10 belirtmiştir: “Öğretmenlerin konuşmasını dinleme becerisi yok.” Dinleme becerisi olmadan iletişimi sürdürmek mümkün değildir.

14-18 yaş grubu çırakların ergenlik döneminde olmaları nedeniyle gelişim özellikleri, bu dönemde içinde buldukları ortamlar ve yaşanan değişiklikler, psikolojik durumlar dikkate alındığında iletişim becerilerindeki yetersizlikler katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. İletişim yetersizliklerinin kısmen nedenlerini belirten katılımcılar da olmuştur. Çırakların aile ortamında, akran grubunda, mesleki eğitim merkezinde ve iş yerinde karşı karşıya olduğu durumlar ve yaşam tarzları iletişim becerilerini desteklemekten çok iletişim sorunları ortaya çıkarmaktadır. Aksüt ve Batur (2007), ergenin iletişim ve sosyal yaşama dâhil olma ihtiyaçları göz ardı edildiğinde iletişim problemlerinin varlığı kaçınılmaz olmaktadır. Aile bireyleri arasında karşılıklı değer verme, saygı ve birbirine zaman ayırmanın olduğu ailelerde daha olumlu iletişim kurulabilmektedir. Çeşitli nedenlerden dolayı bozulan aile ilişkilerinin olduğu bir ortamda bunu sağlamak mümkün olamaz. Bozkurt (2000) ergenle iletişim problemlerinin bir kısmı, kuşak çatışmasından kaynaklanmaktadır. Kuşak çatışması, ergenler ve yetişkinler arasında iletişim kopukluğundan doğmaktadır.

14-18 yaş grubu çırakların haftada 1 ya da 2 gün mesleki eğitim merkezlerinde teorik eğitim görmeleri, haftanın diğer 5-6 günü iş yerinde çalışıyor olmaları ve bunu sabah erken saatte başlayıp geç saate kadar sürdürmeleri, kimi zaman haftada bir gün bile izin kullanamamaları, çalışma şartlarının zorluğu, aile ile yeterli zaman geçirememeleri ve aileden iletişim becerileri konusunda destek alamamaları gibi birçok etkenin bir araya gelmesi ile iletişim becerilerinde yetersizlik yaşadıkları söylenebilir.

Bireyin sosyal becerilerin gelişmiş olması aynı zamanda onun sorun çözme becerilerinin de gelişmiş olduğunun bir göstergesidir. İnsanlarla kolay iletişim kurabilen, stresli yaşam olayları karşısında dayanıklılık sergileyebilen, zorluklarla mücadele edebilen bireyler karşılaştıkları sorunları da çözebilecek yeterliliklerdir. Sorun çözme becerisi gelişmiş bireyler olaylar karşısında sakin kalmayı başararak sorunla başa çıkabilmektedir. Erözkan (2009); Suzanne (2020) çevreleriyle sağlıklı iletişim kuran ve karşılıklı etkileşim içerisinde olan bireylerin kendilerini güven içinde hissettikleri ve bu güven ortamında

olayları olması gerektiği şekliyle değerlendirebildikleri bilinmektedir. Bu nedenle sorun çözme becerilerinin gelişimi için iletişim becerileri çok önemli rol oynamaktadır. İletişim becerilerinde yetersizlik yaşayan bireylerin sorun çözme becerilerinde de sıkıntı yaşamaları beklenirken yaşam doyumlarının da yüksek olma ihtimali azalmaktadır. Serin ve Derin (2008) yaptıkları çalışmada, problem çözme becerisini yüksek algılayan bireylerin kişiler arası ilişkilerde daha aktif olduğu ve akademik açıdan daha başarılı olduklarını belirtmiştir. Alan yazınında yer alan bilgilerle bu araştırmada elde edilen bulgular tutarlılık göstermektedir. Araştırmaya katılanlar, çırakların sorun çözme becerilerinin yetersizliği ile ilgili çeşitli görüşler belirtmişlerdir. K4 ve K10 “Sorun çözme konusunda bilgi ve birikimleri yetersiz, ne yapacaklarını bilmiyorlar.” şeklinde ifade edilmiştir. Sorun çözme konusunda ne yapacaklarını bilmeyen ve tecrübe sahibi olmayan çırakların iletişim becerilerinde olduğu gibi yetersizliklerinin katılımcılar tarafından belirtilmesi yine farklı katılımcıların görüşleriyle desteklenmektedir. Sorun çözme becerileri deneyimleyerek geliştirilen bir beceri alanıdır. Bu konuda bilgisi olmayan, yetersiz olan ve neyi nasıl yapacağı konusunda aile ve çevresi tarafından desteklenmemiş olan çırakların bu beceri alanıyla ilgili durumlarının nasıl olacağı öngörülebilir. Katılımcılardan K5 ve K11’in bu konuda görüşleri şöyledir: “Sorun çözmeye isteksizler, çok içlerine kapanıklar, eksikliklerini bildikleri için sorunlarını şiddetle, bağırıp çağırma ile çözmeye kalkışıyorlar. Herhangi bir konuda yeterli bilgi ve deneyimi olmayanların o konu alanı ile ilgili isteksiz olmaları beklenen bir durumdur. Çıraklarda da durum böyledir ve katılımcı görüşleri birbirini doğrulamaktadır. Günlük yaşamda sorunla karşılaşan çırağın ön bilgi ve deneyimlerinin olması hâlinde sorun çözmeye istekli olması ve sorunla başa çıkması beklenir ancak bunlardan yoksun olması sorun çözmeye isteksiz olmasına ve kaçma davranışı göstererek içine kapanmasına neden olabilir. Sorun çözme becerileri konusunda yetersiz olan ve yine de sorunla mücadele etmek isteyen çırakların ise uygun yöntem bilmedikleri, yanlış davranışlar sergilediklerine dair katılımcı görüşleri vardır. Katılımcılardan K1 ve K7 bu konuda; “Sorunlarını evde, iş yerinde gördükleri ve öğrendikleri yöntemle çözüyorlar, öğrendikleri yöntem ise şiddet.” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların bu görüşlerini destekleyen başka görüşler de vardır. K10, “Okulda karşılaştığı sorunu normal yolla çözmüyorlar, önce tartışıyorlar sonra kavga ederek çözmeye çalışıyorlar.” şeklinde görüş bildirerek diğer katılımcıların görüşlerini teyit

etmiştir. Çırakların karşılaştıkları sorunları genel olarak şiddetle çözmeye yolunu tercih ettikleri katılımcılar tarafından belirtilmiş olmakla birlikte bu şiddet her zaman karşıdaki bireye zarar vermeye yönelik olmayıp kendisine zarar verme şeklinde de görülmektedir. K7 bu durumu şu şekilde belirtmiştir: “Çocukların bir kısmı kendine zarar vererek sorun çözmeye kalkışıyor.” Bu görüşlerden anlaşılacağı üzere çırakların sorun çözmeye konusunda genel olarak şiddetli çözüm yolu olarak kullandıkları ve bunu zaman zaman kendilerine yönelik de uyguladıkları anlaşılmaktadır. Sorun çözmeye konusunda çırakların ortama bağlı olarak farklı davranış sergiledikleri yönünde görüş belirten katılımcılar da vardır. Çırakların haftanın 5-6 günü, günde en az 8 saat olacak şekilde iş yerinde bulunmaları doğal olarak iş yerinde karşılaşacağı çeşitli sorunlara yönelik deneyim kazandıkları ve iş yerindeki sorunlara karşı sorun çözmeye becerilerinin daha iyi durumda olduğu ifade edilmiştir. K6'nın bu konudaki görüşü şöyledir: “Okulda karşılaştığı sorunları çözmekte zorlanıyorlar, ancak iş yerinde daha avantajlılar.”

14-18 yaş grubunda mesleki eğitim merkezlerine devam eden çırakların ergenlik döneminde bulunuyor olmaları ve gelişim özellikleri bakımından buldukları ortama uyum sağlamaları önemlidir. Bu konuda Gesell; 11-15 yaş grubundaki ergenlerin daha asi ve tartışmacı olduklarını, 12 ve 16 yaş grubundakilerin ise kısmen daha uyumlu olduklarını belirterek ergenlerin farklı yaşlardaki duygusal değişimlerine dikkat çekmiştir (Rice ve Dolgin, 2008). Çırakların insanlarla sosyal ilişkilerinin nasıl olduğunun göstergelerinden biri onların aile içi ilişkileri ve aile ortamına uyumlarıdır. Çünkü çırakların çevreye uyum becerileri ile ilgili durumları, onların yaşamın başlangıcından itibaren bu konudaki kazanımlarına ve öğrenmelerine bağlıdır. Aynı zamanda aile, okul, akran grupları kitle iletişim araçları bunu etkileyen etmenlerden bazılarıdır ve en önde geleni de ailedir. Çünkü Kulaksızoğlu'na (2000) göre çocuk aile içinde sergilenen sosyal davranışları yansıtır. Bu konuda ailenin iyi örnekler sergilemesi ve çocuğu desteklemesi uyum becerilerinin gelişmesini sağlar. Çırakların genel özellikleri itibarıyla bu destekten yoksun oldukları yukarıda katılımcı görüşleriyle ortaya konulmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen çırakların çevresine uyum sağlaması ve denge kurması gerekmektedir. Çünkü Canbay'a (2010) göre ergenlikte geliştirilen uyum becerileri yaşanılacak zorlukların üstesinden gelmede ve olgunlaşmada önem taşımaktadır. Uyum becerileri yüksek olanlar, sosyal etkileşimlerden

güç kazanmış olup sosyal gelişimsel görevlerini başarmış olacaktır. Yavuzer'e (1996) göre uyum, genelde bireyin hem kendisi hem de çevresi ile iyi ilişkiler kurabilmesi ve bu ilişkileri sürdürübilme derecesi olarak tanımlanmaktadır. Alan yazınında bilgilerle araştırma bulguları tutarlılık göstermektedir. Şöyle ki araştırma bulgularında çırakların uyumları ile ilgili olarak farklı görüşler belirtilmiştir. Bu konuda K7, "Erken yaşta çalışmaya başlıyorlar, çalışma şartları ağır, çalışma süreleri uzun, yoruluyorlar, sıkça iş yeri değiştiriyorlar çevreye uyum sağlayamıyorlar." Bu görüşü destekleyen K7 de benzer görüş belirtmiştir: "Çevreye uyum sağlayamadıklarından sıkça iş yeri değiştiriyorlar. Bu görüşlerin aksi görüş belirten K1 bu konuyla ilgili olarak "Çocuklar benzer yaşantılara sahip oldukları için bir arada olduklarında ciddi uyum problemi oluşmuyor." görüşünü bildirerek çırakların akranları arasında uyum problemleri yaşamadıklarını ifade etmiştir. Uyumla ilgili olumlu görüş sayılabilecek bir ifade K5 tarafından belirtilmiştir: "9. sınıfta disiplin sorunu yaşadığımız öğrenci 12. sınıfa geldiğinde onunla uyum sorunu yaşamıyoruz." Bu görüşe göre çırakların zaman içinde çevreye uyum sağlamada gelişim gösterdikleri anlaşılmaktadır. Yine bu görüşü destekleyecek şekilde çıraklarda uyumun zaman aldığını K6 belirterek şöyle ifade etmiştir: "Geldikleri çevre ile okulda ve iş yerinde karşılaştıkları çevre birbirinden çok farklı, bu nedenle uyum zaman alıyor." Çırakların çevreye uyumları ile ilgili Anadolu lisesi gibi diğer okul türlerine devam eden öğrencilerle kıyaslama yapan K4'ün bu konudaki görüşü şöyledir: "Çevreye uyum konusunda diğer okul öğrencilerinden çok farkları yok."

Başkalarıyla başarılı ve iyi bir şekilde çalışmayı sağlayan iş birliği becerileridir. Bu beceriler grupta bulunanların farklı bakış açılarını anlamayı, grupta bulunan herkesin önceliklerini yönetmeyi ve ekibin güvenilir bir üyesi olmayı ve ekibin beklentilerini karşılamayı kapsar. Johnson & Johnson'a (2009) göre etkili iş birliği; sosyal becerilerini, grup başarısını ve ilişkilerini geliştirebilen yetenekli grup arkadaşlarına bağlıdır. Leman ve Tenenbaum (2013) iş birliğinin, ergenlerin günlük yaşamda grup bilgilerini, sosyal dünyalarını nasıl anlamlandırdıklarına yönelik yararlı bir tanı aracı olabileceğini belirtmişlerdir. Ergenlerin deneyimleri, bilgi, beceri ve sahip oldukları değerleri onların iş birliği becerileri üzerinde etkili olmaktadır. Ergenlerde iş birliği becerilerinin gelişimi; diğer beceri alanlarından özellikle iletişim becerileri, olumlu ilişkiler kurma, sağlıklı ve adil rekabet yoluyla

geliştirilebilir. Aynı zamanda iş birliği becerilerinin içerisinde; sorumluluk alma, karar verme gibi beceriler de yer almaktadır. Bu nedenle; ergenlerin karşdakini dinleme, fikirleri başkalarıyla paylaşma, farklı bakış açılarına ve başkalarına saygı gösterme, ortak bir noktada buluşma, birlikte çözümleri belirleme ve ortak kararlara göre hareket etmeleri önemlidir.

Bu araştırma kapsamında ele alınan sosyal becerilerin tamamı ekiple iş yapabilme becerilerinde kullanılan beceri alanlarıdır. İletişim becerileri, sorun çözüme becerileri, uyum sağlama becerileri, sorumluluk alma becerileri ekiple iş yapabilme becerilerini doğrudan etkilemektedir. Şayet bu beceri alanlarında yeterlilik söz konusu ise bu yeterliliği 14-18 yaş grubu çıraklar ekiple iş yapabilme becerilerine de transfer edebileceklerdir. Bu bağlamda çırakların birlikte iş yapabilme becerileri konusunda katılımcılar ittifakla olumlu görüş belirtmişlerdir. Çırakların iletişim becerilerindeki, sorun çözüme ve uyum becerilerindeki yetersizliklere karşılık birlikte iş yapabilme becerilerinin iyi olduğu bu beceri alanının gelişmiş olduğu yönünde görüşler vardır. Katılımcılardan K1, K4, K5 ve K9 çırakların birlikte iş yapabilme becerileri ile ilgili olarak “Birlikte iş yapabilme becerileri iyi ve iyi koordine olabiliyorlar, birbirlerini yönlendiriyorlar.” şeklinde görüş belirtmişlerdir. Yine bu görüşü destekleyen K4 ayrıca çırakların, “Ekip ile beraber hareket etme konusunda iyiler. Sınıf içerisinde, sosyal etkinliklerde, sportif etkinliklerde ve iş yerinde grupta bir şeyler yapabilme becerileri iyi.” şeklinde görüşüne eklemi yapmıştır. Çırakların çalışmış oldukları iş yerlerinde birden fazla çalışan elemanın bulunması ve yapılan işlerin genelde koordineli bir şekilde gerçekleşmesi nedeniyle zorunlu olarak iş yerlerinin ve usta öğreticilerin çıraklara bunu öğretmek ve çıraklardan istemek durumunda kaldıklarını K6 şu şekilde belirtmiştir: “İş yerlerinde birlikte iş yapma becerileri iyi. Ekiple iş yapmada üzerlerine düşeni yapıyorlar, iş yerleri buna zorluyor.” Diğer beceri alanlarına göre birlikte iş yapabilme becerisinde çırakların Anadolu liseleri gibi diğer okullara devam eden akranlarından daha iyi oldukları şeklinde hatta üniversite öğrencileri seviyesinde olduklarını K5 şöyle belirtmiştir: “Bu çocuklar ekip çalışmasına yatkın, birlikte iş yapma becerisi yüksek, 11 ve 12. sınıf öğrencileri birlikte iş yapma becerileri kapsamında üniversite öğrencileri dengine gelmiş oluyor.” Çırakların birlikte iş yapabilme becerilerinde iyi olmalarını sadece iş yerinde iyi oldukları anlamı çıkartılmaması gerektiğini, gelişmiş olan bu beceri alanını çırakların mesleki eğitim merkezlerinde de

sergilediklerini K8 şu şekilde belirtmektedir: “Bazı önemli günlerde ve kutlama programlarında birlikte ve iyi bir şekilde iş yapabiliyorlar.” Bu görüşte olmayan ve aksi görüşünü şu şekilde belirten K10 çırakların birlikte iş yapabilme becerileri ile ilgili olarak “Okulda grupla iş yapma söz konusu değil, akademik başarıları düşük olduğu için akademik çalışmalara katılmak istemiyorlar.” şeklinde ifade etmiştir. Çırakların akademik başarılarının düşük olması, okulu sevmemeleri gibi nedenlerden dolayı ders çalışmaktan hoşlanmadıkları, bunun sonucu olarak okulda verilen akademik çalışmalara isteksizce katılmak istemeleri bu durumla tutarlı bir şekilde örtüşmektedir. K10 bu görüşünü şu şekilde detaylandırıyor: “Öğrenci diyor ki hocam bize ders vermeyin ne verirsiniz verin yapalım. İsteyin akşama kadar inşaatta çalışalım ama bana ders anlatma, bana matematik anlatma, edebiyat anlatma diyor. Ben meslek lisesinden buraya gelirken bunun için geldim, orada okumadım, okuyamadım, başarısız oldum, okumak da istemiyorum, dersle ilgim yok diyor.” Bu kadar açık şekilde düşüncelerini öğretmeni ile paylaşan çıraktan, mesleki eğitim merkezinde grupla da olsa akademik çalışmalar yapmasını beklemek, yerine getirilmesi güç bir istektir.

Sosyal beceriler arasında sorumluluk alma becerisi önemli bir beceri alanıdır. İş hayatına katılan 14-18 yaş grubu çırakların icra ettikleri meslekleri ve iş yerindeki görevleri nedeniyle sorumluluk alma konusu daha önem kazanmaktadır. Alan yazınında bu konunun önemi vurgulanmaktadır. Çocukluktan ergenliğe geçişle birlikte yetişkinlere bağımlılıktan bağımsızlığa geçiş, sorumluluk alma ve kendi başına karar verme çabasında artış gözlenir (Wise, 2000; Santrocak, 2012). Ergenin bağımsızlık kazanma isteği, sorumluluk alma ve tek başına karar vermesi, onların yetişkinlere göre daha kolay risk alma davranışları göstermelerine neden olmaktadır (Bülbül ve Doğan, 2016). Çocuklukta olduğu gibi kontrolü tamamen elinde tutmaya çalışan ebeveynler, baskıcı, otoriter ya da zaman zaman ilgisiz veya reddedici disiplin yaklaşımlarıyla ergenin yaşam alanını sınırlandırır. Ergenin ihtiyaçlarını dikkate almayarak onlarla daha fazla çatışma yaşamaktadır. Bu durumda bağımsız davranması, sorumluluk alması engellenen ergen, öfke gibi saldıran tepkilerle ya da yetişkinlerin isteklerini sorgulamadan kabullenen, boyun eğen pasif kişilik tepkileriyle karşılık vermektedir (Aydın, 2004). Alan yazınında yer alan bilgilerle çırakların sorumluluk alma becerilerine ilişkin araştırma bulguları tutarlılık göstermektedir. Şöyle ki çırakların sosyal

beceriler arasında sorumluluk alma becerilerinin gelişmişliği ve bu beceri alanında durumlarının iyi olduğuna ilişkin katılımcılar görüş bildirmişlerdir. K2'nin, çırakların sorumluluk alma becerilerine ilişkin görüşü şu şekildedir: “İş yerlerinde on numara beş yıldız diyebileceğimiz şekilde çok harika sorumluluk alıyorlar.” K4 ve K5 ise kıyaslama yaparak “Sorumluluk alma konusunda diğer okullara devam eden öğrencilerden çok daha iyiler.” şeklinde görüş belirtmişlerdir. Bu kıyaslama ile görüşlerini pekiştiren katılımcılar, bu görüşlerini destekleyen gerekçe de belirtmişlerdir. Çırakların sorumluluk alma motivasyonlarının gerekçesini K4 şöyle belirtmiştir: “Sorumluluk alınca kendini gerçekleştirebileceğini, bunu deneyebileceğini ve keyif alabileceğini, mutlu olacağını biliyorlar. Bu nedenle sorumluluk alma ve yerine getirme becerileri çok iyi.” Sorumluluk alma sadece iş yerinde yerine getirilen bir beceri olmayıp mesleki eğitim merkezinde de çırakların benzer davranışlar sergilediklerini K1 şu şekilde belirtmiştir: “Okul içerisinde bir sorumluluk verdiğimizde yerine getiriyorlar, öğretmenlerin verdiği görevleri hakkıyla yerine getiriyorlar.” Yine çırakların birlikte iş yapabilme becerilerinde açıklanan gerekçelere dayanarak akademik çalışmalarda sorumluluk alma konusunda olumsuz görüş bildiren katılımcı da bulunmaktadır. K7'nin bu konudaki görüşü şöyledir: “Okul içinde akademik çalışmalarda sorumluluk almaktan kaçıyorlar.” Genel itibariyle çırakların sorumluluk alma ve yerine getirme konusunda iyi olduklarını katılımcılar belirtmiştir. Çırakların çalışıyor ve para kazanıyor olmaları nedeniyle aile yapılarına göre değişmekle birlikte çırakların çoğunun ailelerinin geçim sorumluluğu gibi önemli bir sorumluluğu üstlenmiş oldukları söylenebilir. K9 ise çırakları diğer okullara devam eden akranlarıyla şu şekilde kıyaslayarak görüş belirtmiştir: “Çocuklar iş yaşamının içinde oldukları için bu beceriyi diğer okullara devam eden akranlarına göre daha erken kazanıyorlar. Zaten iş yerine karşı bir sorumlulukları var, Ahilik kültürü ile de yetişmiş olmaları sorumluluk alma becerilerini geliştiriyor.” Bu konuda iş yerlerinin ve usta öğreticilerin etkisini göz önünde bulundurmamak gerekir. Her konuda olduğu gibi usta öğreticiler çıraklar için bir rol modelidir. K11 bu konuyla ilgili görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “Sorumluluk alıyorlar ancak önce usta öğreticilerin elinde şekilleniyorlar. Zamanla iş yerini aile olarak kabulleniyorlar, ücret alıyor, ücret almaları sorumluluk alma becerilerini geliştiriyor.”

Sonuç

14-18 yaş grubu çırakların, aile, iş ortamı, yaşadıkları sosyokültürel ortam ve akran çevresinden sosyal beceriler konusunda yeterli destek alamadıkları, genel itibariyle nitelikli çevreye sahip olmadıkları için sosyal becerileri yeterli düzeyde deneyimleyemedikleri ve çevrelerinde nitelikli rol modellerin bulunmadığı görüşleri belirtilmiştir. Çırakların çalışma şartları dikkate alındığında; genel itibariyle haftanın bir günü mesleki eğitim merkezine devam ettikleri, geri kalan günlerde iş yerinde çalıştıkları, çalışma şartlarının zor olduğu, bir kısmının haftada bir gün bile izin kullanmadığı gibi şartlara bağlı olarak sosyal becerilerini geliştirme olanaklarından ve zamanından yoksun oldukları ifade edilmiştir. Çırakların 14-18 yaş grubu olarak ergenlik gelişim döneminde oldukları ve bu dönemin özellikleri nedeniyle bazı sorunlarla da karşı karşıya oldukları bu durumun sosyal becerilerini etkilediği anlaşılmaktadır. 14-18 yaş grubu çıraklar, yukarıda sayılan gerekçelerden dolayı dezavantajlı grup olarak belirtilmiştir.

Bu bağlamda; 14-18 yaş grubu çırakların sosyal becerileri ile ilgili bulgulardan elde edilen sonuçlara göre iletişim becerileri kapsamında; aile içinde anne babaları ile iş yerinde usta öğreticilerle, akranlarla ve karşı cinsle aynı zamanda mesleki eğitim merkezinde görev yapan öğretmenlerle iletişimlerinin iyi olmadığı genel anlamda iletişim becerilerinin yetersiz olduğu; sorun çözme becerileri ile ilgili olarak yeterli bilgi ve deneyime sahip olmadıkları bu nedenle sorun çözmeye başarısız oldukları, karşılaştıkları sorunların çoğunu şiddet kullanarak çözmeye çalıştıkları zaman zaman kendine zarar vererek çözmeye çalıştıkları; çevreye uyum sağlama becerilerinde mesleki eğitim merkezine başladıkları ilk yıllarda uyum sağlama konusunda başarısız oldukları ancak son yıllara doğru nispeten uyum sağlamaya başladıkları; birlikte iş yapabilme becerilerinde diğer beceri alanlarının aksine bir iş yerinde çalışıyor olmaları nedeniyle iyi durumda oldukları, iş yerlerinde bu beceri alanını sıkça deneyimledikleri böylece birlikte iş yapabilme becerilerinin geliştiği; sorumluluk alma becerilerinin duruma göre değişiklik gösterdiği, iş yerinde sıkça sorumluluk aldıkları ve karar verdikleri ancak mesleki eğitim merkezinde sorumluluk almaktan çekindikleri buna rağmen çoğu çırağın ailelerini geçindirme sorumluluğunu üzerlerine alarak diğer okullara devam eden akranlarına göre sorumluluk alma becerilerinin geliştiği söylenebilir.

Öneriler

Mesleki eğitim merkezlerine devam eden 14-18 yaş grubu çırakların sosyal becerileri ile ilgili şu önerilerde bulunulabilir:

1. Haftanın bir günü devam ettikleri mesleki eğitim merkezlerindeki sürenin en az iki gün olarak düzenlenmesi.
2. Mesleki Eğitim Merkezi Programlarında çırakların sosyal becerilerinin geliştirilmesine yönelik derslerin konulması ve mevcut derslerde de çırakların aktif olarak sosyal becerilerini kullanmalarının sağlanması.
3. Mesleki eğitim merkezlerinde sosyal, kültürel, sportif etkinliklere ağırlık verilmesi.
4. Çırakların iş yerlerinde çalışma sürelerinin azaltılarak kendilerine zaman ayırmalarına ve kendilerini geliştirmelerine olanak tanınması.
5. İş yerlerinde çalışma sürelerinin gözden geçirilerek süre aşımalarının engellenmesi ve çıraklara kendilerine ayıracak zaman sağlanması.
6. İş yerlerinde çıraklardan sorumlu olan usta öğreticilere verilen iş pedagojisi eğitimine çırakların sosyal becerilerine olumlu katkı sağlayacak içeriklerin eklenmesi.
7. İş yeri ortamının mesleki eğitim verebilecek asgari donanım ve güvenliği kapsamında bulunan sosyal ve psikolojik risk etmenleri bakımından uygunluğunun sağlanması.

Kaynakça

- Aksüt, M., ve Batur, Z. (2007, 31 Ocak-2 Şubat). İnternet perspektifinde ergenlerin sosyalleşme ve iletişim kurma süreci [Sözlü bildiri]. *IX. Akademik Bilişim Konferansı*. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Aydın, B. (2005). *Çocuk ve ergen psikolojisi* Atlas Yayıncılık (2. Baskı).
- Bandura, A. (1994). *Self-efficacy*. V. S. Ramachaudran (Edt.). New York: Academic Press.
- Bozkurt, E. (2000). Bireylerin iletişim sorunları ve iletişim becerilerinin geliştirilmesi. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/medergi/16.htm.
- Buist, L., Dekovic, M., Meeus, W., and Van Aken, M. A. G. (2002). Developmental patterns in adolescent attachment to mother, father and sibling. *Journal of Youth and Adolescence*, 31: 167-176. DOI:10.1023/A:1015074701280
- Bulut Serin, N., ve Derin, R. (2008). İlköğretim öğrencilerinin kişilerarası problem çözme becerisi algıları ve denetim odağı düzeylerini etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-18.
- Bush, Y. R. (2001). *Bonding and attachment*. Trafford Publishing.
- Bülbül, N. E. (2008). *4 yaş çocuklarının sosyal becerilerinin bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Bülbül, S., ve Doğan, S. (2016). Suça sürüklenen çocukların durumu ve çözüm önerileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 59, 31-36
- Caldarella, P., and Merrell, K. W. (1997). Common dimensions of social skills of children and adolescents: A taxonomy of positive behaviors. *School Psychology Review*, 26, 265-279.

- Canbay, H. (2010). *Lise öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri ile sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Christopherson, E., and VanScoyoc, S. M. (2008). *Strategies for teaching important social skills to young children*. <http://www.dbpeds.org/articles/detail.cfm?TextID=132>
- Colmar, R. A., and Thompson, R. A. (2002). Attachment security and the problem-solving behaviors of mothers and children. *Merrill- Palmer Quarterly*, 48(4).
- Ceylan, Ş. (2009). *Vineland sosyal- duygusal erken çocukluk ölçeğinin geçerlik-güvenirlik çalışması ve okul öncesi eğitim kurumuna devam eden beş yaş çocuklarının sosyal-duygusal davranışlarına yaratıcı drama eğitiminin etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Çağdaş, A. (2002). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. Nobel Yayıncılık.
- Çetin, F., Bilbay, A. A., ve Kaymak, D.A. (2003). *Araştırmadan uygulamaya çocuklarda sosyal beceriler*. Epsilon Yayınevi.
- Çiftçi, İ., ve Sucuoğlu B. (2004). *Bilişsel süreç yaklaşımıyla sosyal beceri öğretimi*. Kök Yayıncılık.
- Elliott, S.N., Barnard, J., and Gresham, F.M. (1989). Preschoolers' social behavior: teachers' and parents' assessments. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 7, 223-234.
- Erözkan, A. (2009). Lise öğrencilerinde kişilerarası ilişki tarzlarının yordayıcıları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 543-551.
- Gresham, F M., and Elliott, S.N. (1990). *Social skills rating system*. MN: Circle Pines, AGS.

- Gülay, H., ve Akman, B. (2009). *Okul öncesi dönemde sosyal beceriler*. Pegem Yayıncılık
- Güngör, A. A., ve Kaytez, N. (2014). *Ailede iletişim ve çocuk üzerindeki etkileri*. A. Güngör (Edt.) Hedef Yayıncılık.
- Johnson, D. W., and Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. *Educational Researcher*, 38, 365-379. <https://doi.org/10.3102/0013189X09339057>
- Kelly, A. (2018). *Social skills: developing effective interpersonal communication*. Routledge.
- King, R. (2000). *Classroom-based social skills training as primary prevention in kindergarten: teacher ratings of social functioning*. [Ph. D. Thesis]. University of Missouri.
- Kulaksızoğlu, A. (2000). *Ergenlik psikolojisi* (3. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Leman, P., and Tenenbaum, H. (Eds.) (2013). *Gender and Development* (Current Issues in Developmental Psychology) 1st Edition. Psychology Press.
- Leung, C. (2010). An experimental study of eduplay and social competence among preschool students in Hong Kong. *Early Child Development and Care*. 1-14.
- Ozan Leymun, Ş., Odabaşı, F., ve Kabakçı Yurdakul, İ. (2017). Eğitim ortamlarında durum çalışmasının önemi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 367-385. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/enad/issue/32382/360180>
- Önalın Akfırat, F. (2006). Sosyal yeterlilik, sosyal beceri ve yaratıcı drama. *Yaratıcı Drama Dergisi* 1(1), 39-58. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ydrama/issue/23799/253627>
- Özabacı, N. (2006). Çocukların sosyal becerileri ile ebeveynlerin sosyal becerileri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 163-179.

- Özeke Kocabaş, E., ve Akkök, F. (2007). Comparing students in the international bacholar and the regular lycee program on the family communication patterns and the social skills acquired. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3(27), 157-164. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21447/229780>
- Parker, G., and Asher, S. R. (1987). Peer relations and later personal adjustment: Are low-accepted children at risk? *Psychological Bulletin*, 102(3), 357-389.
- Rice, F. P., and Dolgin, K. G. (2008). *The Adolescent: Development, Relationships, and Culture* (12th ed.). Pearson.
- Rinn, R.C., and Markle, A. (1979). *Modification of social skill deficits in children*. In A. S. Bellack & M. Heren (Eds.). *Research and Practice in Social Skills Training*. Plenum.
- Samancı, O., ve Uçan, Z. (2017). Çocuklarda sosyal beceri eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 21(1), 281-288. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/35347/425790>
- Santrocak, J. W. (2012). *Ergenlik Adolescence*. (Çev. Edt. Didem Müge Siyez). Nobel Yayıncılık.
- Seven, S. (2006). *Altı yaş çocuklarının sosyal becerileri ile bağlanma durumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Simpson, J., and Rholes, S. (1998). *Attachment theory and close relationship*. The Guilford Press.
- Suzanne, R., Ariel, F., and Mackenzie, F. (2020). Look who's talking: A survey of pediatric program directors on communication skills education in pediatric residency programs. *Academic Pediatrics*. 20(1), 9-13.

Tralwick-Smith, J. (2014). *Early childhood development*. (Çev. Akman, B.) Nobel Yayıncılık.

Yavuzer, H. (1996). *Çocuk ve suç*. 8. Basım. Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H.(2008). *Çocuk psikolojisi*. Remzi Kitabevi.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (2.Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Wise, I. (2000). *Adolesence*. Karnac Books.